

УДК 930.1:316.4.063.7 (477) "1921/1939"

ДОВБНЯ ОЛЬГА,  
кандидат історичних наук, доцент

## РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО СЕЛЯНСТВА УСРР/УРСР (1921-1939 рр.) У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті систематизовано та проаналізовано основні здобутки новітньої вітчизняної історіографії у висвітленні регіонального аспекту репресивної політики компартійно-радянського режиму щодо селян України в міжвоєнний період. Встановлено, що основну увагу вітчизняні історики приділили розгляду причин, форм, наслідків репресій проти селянства Півдня України, Поділля, Південно-Східної Волині, Придніпров'я, північно-східного регіону України, Донбасу, Кіровоградщини, Київщини під час хлібозаготівельних криз 1927/1928 рр., 1928/1929 рр., колективізації, Голодомору 1932-1933 рр. З'ясовано, що недосліджено залишається специфіка реалізації "куркульської операції" в більшості регіонів України.

**Ключові слова:** компартійно-радянський режим; компартійно-радянська влада; хлібозаготівлі; колективізація; судові переслідування; позасудове розкуркулення; депортація; режим "чорної дошки".

**Постановка проблеми та стан її розробки.** У науковому доробку вітчизняних істориків репресивна складова аграрної політики радянської держави в міжвоєнний період висвітлена в різних аспектах<sup>1</sup>. Одним із них є регіональний аспект. У сучасній вітчизняній історичній науці немає праць, у яких регіональний аспект застосування компартійно-радянським режимом каральних заходів щодо селян УСРР/УРСР у 1921-1939 рр. був би предметом комплексного історіографічного аналізу, що зумовлює наукову новизну дослідження.

**Мета статті** - аналіз сучасної вітчизняної науково-історичної літератури, у якій висвітлюється регіональний аспект репресивної політики радянської держави щодо селян України в 1921-1939 рр.

**Хронологічні рамки** розвідки мають два параметри: 1) конкретно-історичний - 1921-1939 рр.; 2) історіографічний, який стосується науково-історичної літератури, що вийшла друком упродовж 1991-2017 рр.

**Географічні рамки** - територія УСРР/УРСР за адміністративно-територіальним поділом міжвоєнного періоду.

**Зв'язок роботи з науковими темами.** Стаття виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми: "Соціум УСРР-УРСР в умовах державного терору радянської доби 1917-1950-х рр. (державний реєстраційний номер - 0114U 007377)", що включена до тематичного плану Інституту історії України НАН України, та є продовженням висвітлення автором проблематики, пов'язаної з репресивною політикою радянської держави щодо різних категорій населення України, у контексті розвитку сучасної вітчизняної історичної науки.

<sup>1</sup> Аналіз наукового доробку вітчизняних істориків, у якому висвітлена репресивна складова аграрної політики радянської держави в 1928-1939 рр., див.: Довбня О. А. Каральні заходи радянської держави проти селян України (1928-1939 рр.): історіографічний аспект. *Інтелегенція і влада. Серія: Історія*. 2018. Вип. 38. С. 230-248.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз науково-історичної літератури за темою запропонованої статті свідчить, що регіональний аспект репресивної політики компартійно-радянського режиму стосовно селян досліджений у більшості регіонів України. Помітне місце в регіональній історіографії посідають студії із цієї теми в територіальному розрізі Півдня України. Так, Д. Архирейський, вивчаючи створення і практичну діяльність воєнних нарад на Півдні України в 1920-1924 рр., розглядає репресивний складник взаємовідносин між радянською владою та селянством регіону [Архирейський, 2000]. Історик висновує, що каральні методи діяльності нарад набрали широкого розмаху, їх основними формами були встановлення на місцях облогового або військового стану, проведення обшуків та облав, здійснення арештів, ув'язнення, конфіскації та вилучення майна, штрафні санкції, організація так званих інститутів заручників, відповідачів, п'яти- та десятихатників, примусові мобілізації та депортації, знищення житла й господарчих будівель, позбавлення життя. За суттю покарання, зазначає науковець, репресивні методи можна розподілити на такі, що обмежували права людини (обмеження пересування, позбавлення волі, певних традиційних прав, особистого житла тощо), завдавали збитків (продовольчі та майнові реквізиції і конфіскації, грошові санкції, постій військ, нищення нерухомості), загрожували життю й здоров'ю людини (голод, розстріли тощо). У результаті, підсумовує Д. Архирейський, репресії руйнували звичні зв'язки на селі, норми, деформували традиційну культуру.

В. Саричев, аналізуючи специфіку взаємовідносин селянства й компартійно-радянської влади на Півдні України в 1925-1929 рр., висвітлює перебіг і масштаби застосування надзвичайних заходів під час хлібозаготівельних криз 1927/1928 рр. та 1928/1929 рр. [Саричев, 2000]. Історик наголошує, що тлумачення й межі використання 127 статті Кримінального кодексу УСРР щодо "дезорганізаторів хлібного ринку" свавільно зміню-

валися місцевими органами влади, діяльність судів, прокуратури та Наркомату юстиції УСРР були спрямовані на виконання державних директив у галузі хлібозаготівель і контракції.

Зі свого боку М. Шитюк, досліджуючи регіональні особливості репресивної політики компартійно-радянського режиму в 1920-1950-ті рр. на матеріалах Півдня України, розглядає такі форми й види репресій проти селянства в 1920-1930-ті рр., як позбавлення виборчих прав, позасудове розкуркулення, арешти, депортації, акцентуючи, що саме селянство регіону зазнало найбільших втрат від репресивної політики режиму [Шитюк, 2000: 108-169].

Ю. Котляр, вивчаючи специфічні особливості взаємовідносин селянства й компартійно-радянської влади в період непу на Півдні України, висновує, що репресії були спрямовані на ліквідацію українського селянина-виробника та індивідуального господарства, а їхнє вістря спрямовувалося проти селянства загалом, а не на окремі соціальні групи [Котляр, 2004].

П. Тригуб, аналізуючи регіональну специфіку проведення колективізації на матеріалах Півдня України, виокремлює два етапи: 1921-1929 рр. та 1929-1932 рр. [Тригуб, 2002]. Історик обстоює думку, що на першому етапі колективізація здійснювалася винятково на добровільних засадах, а на другому - за допомогою репресій проти заможних селян, які виявилися нездатними активно опиратися.

Репресивна політика компартійно-радянського режиму щодо селян Півдня України наприкінці 1920-х - на початку 1930-х рр. характеризується в колективних монографіях "Південна Україна: колективізація і голод (1929-1933 роки)" (Миколаїв, 2007)<sup>2</sup>, "Південноукраїнське селянство (кінець 20-х - перша половина 40-х років ХХ століття)" (Миколаїв, 2010)<sup>3</sup>, співавтором яких є М. Шитюк [2010; 2007]. Щодо першої праці, то М. Шитюк й А. Бахтін, розкриваючи причини та наслідки колективізації, так само як і П. Тригуб, виокремили два якісно відмінні етапи колективізації й відзначили, що позасудове розкуркулення здійснювалося терористичними методами, а репресували не тільки куркулів, але й середняків і навіть незаможників, стосовно яких режим винайшов політичний неологізм "підкуркулник", що й дозволило репресувати їх як "куркулів". Слід також додати, що на відміну від П. Тригуба, історики обстоюють думку, що селяни чинили збройний опір надзвичайним заходам. За їхніми даними, у регіоні відбулось 173 виступи. У другій монографії М. Шитюк й О. Акунін, висвітлюючи соціально-економічне становище селян регіону наприкінці 1920-х - у першій половині 1930-х рр., дослідили позасудове розкуркулення, арешти, примусові роботи, натуральні штрафи, депортації, режим "чорної дошки", наголошуючи, що за допомогою репресій режим знищував не тільки заможне селянство, але й тих селян, які чинили опір колективізації, хлібозаготівлі, контракції.

Причини, форми, види та наслідки репресій проти селянства окремих областей Півдня України на різних

етапах розвитку радянського суспільства в міжвоєнний період розглянули В. Савченко, О. Гонтар, Е. Петровський [Ковальчук, Петровський, 2010: 27, 33-36, 56-64, 81], С. Макачук, М. Рихальський [Макачук, Рихальський, 2004], Ю. Котляр, І. Міронова [Реабілітовані історії, 2008: 7-14, 15-31, 32-52], М. Зеркаль [2016].

У розгалуженій системі регіональних студій застосування радянською державою каральних заходів щодо селян важливе місце посідають праці, у яких ці процеси простежуються на Придніпров'ї. Так, у науковому доробку відомої дослідниці репресивної політики радянської держави щодо селян УСРР/УРСР у другій половині 1920-х - 1930-ті рр. Н. Романець розкривається специфіка її реалізації в регіоні [Романець, 1995; Іваненко, Романець, 2009<sup>4</sup>; Романець, 2015; Романець, укл., 2015: 19-208; Романець, укл., 2018:<sup>5</sup> 9-77]. Зокрема, історик відзначає, що репресії стали важливим складником загальнодержавної політики, спрямованим на забезпечення успіху поточних господарсько-політичних кампаній. На її думку, за їх допомогою органи держбезпеки і юстиції не тільки проводили "чистку" села, руйнували індивідуальний сектор, придушували опір селянства, а й приборкували місцевий управлінський апарат.

Про репресивний складник здійснення продовольчої політики на Катеринославщині<sup>6</sup> в 1919-1923 рр. ідеться у кваліфікаційній роботі В. Бурмаги [2005].

Окремі аспекти репресивної політики проти селян Дніпропетровщини під час "воєнного комунізму" та суцільної колективізації розглядаються Р. Терещенком у співавторстві з В. Іваненком і Л. Прокопенком [Терещенко, Іваненко, Прокопенко, 2002: 33-49, 86-108], у міжвоєнний період - А. Голубом [Реабілітовані історії, 2008: 773-787]. Зі свого боку, причини, специфіку та наслідки застосування каральних заходів проти селян Криворіжжя в 1928-1932 рр. дослідив О. Мельник [2008], а в період Голодомору 1932-1933 рр. розглянула Л. Лехан [2015].

Репресії компартійно-радянського режиму проти селянства на території Поділля характеризуються в роботах П. Кравченка [2016], В. Петренка<sup>7</sup> [2008], В. Петренка й Н. Марценюк [2016], С. Гулі [2017]. Зокрема, П. Кравченко розкриває таку технологію нищення українського села напередодні й на початку "великого перелому", як конфіскація майна й висновує, що таким чином режим, з одного боку, готував ґрунт для створен-

<sup>4</sup> Монографія В. Іваненко та Н. Романець "Дніпропетровщина і "великий перелом" на селі кінця 1920 - початку 30-х років" (Дніпропетровськ, 2009) є змістовно близькою до кваліфікаційної роботи Н. Романець. Див.: Романець Н. Р. Селянство і Радянська влада у 1928-1933 роках: проблема взаємовідносин (на матеріалах Дніпропетровської області): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Дніпропетровськ, 1995. 182 с.

<sup>5</sup> У першому томові "Більшовицький терор проти селянства Придніпров'я (1920-1930-ті рр.)" науково-документального видання "Трагічне минуле: документи свідчать" (Дніпро, 2018), укладачем якого є Н. Романець, містяться дані про осіб із числа сільського активу, яких репресували в першу чергу.

<sup>6</sup> На жаль, історик чітко не визначив географічні рамки дослідження. Якщо спиратися на джерельну базу його кваліфікаційної роботи, то географічні рамки обмежуються сучасними Дніпропетровською та Запорізькою областями.

<sup>7</sup> Монографія стала основою кваліфікаційної роботи В. Петренка. Див.: Петренко В. І. Більшовицька влада та подільське селянство у 1920-х - першій половині 1930-х рр.: причини, технології, демографічні наслідки Голодомору-геноциду: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2009. 238 с.

<sup>2</sup> Монографія є близькою за змістовним наповненням до кандидатської дисертації А. Бахтіна. Див.: Бахтін А. М. Колективізація сільського господарства і голод на території Півдня України (1929-1933 роки): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв, 2006. 188 с.

<sup>3</sup> Монографія є близькою за змістовним наповненням до кандидатської дисертації О. Акуніна. Див.: Акунін О. С. Південноукраїнське селянство в кінці 20-х - першій половині 30-х років ХХ століття: соціально-економічне становище: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Миколаїв, 2008. 337 с.

ня колгоспів, які забезпечували б країну практично безкоштовним хлібом, а з іншого - знищував "розсадник націоналізму" - село.

В. Петренко на матеріалах Поділля не тільки висвітлює каральні заходи компартійно-радянської влади для подолання опору селянства на початку 1920-х рр., під час колективізації, а й відобразив механізми фіскальної політики, розкуркулення й депортацій. Історик доводить, що за допомогою репресій та Голодомору 1932-1933 рр. режим зміг остаточно подолати селянський опір. Натомість у статті цього дослідника, написаної у співавторстві з Н. Марценюк, висвітлюються репресивні методи продовольчої кампанії 1928 р. та обстоюється думка, що повернення режиму до військово-феодальних методів продрозкладки призвело не тільки до руйнування економічних основ ринкових відносин і встановлення диктату у сфері ціноутворення, а й до масового голоду.

С. Гула, простежуючи на матеріалах Поділля взаємовідносини між партійними органами та ДПУ в 1928-1930 рр., зазначає, що на партійні та силові органи покладалася відповідальність за успішне виконання всіх указівок Центру. Щодо співпраці, то історик зауважує, що органи держбезпеки не тільки інформували та консультували партійні осередки про реалізацію заходів влади на місцях, а й брали безпосередню участь у проведенні господарсько-політичних кампаній. Там, де не допомагала пропагандистська та масово-політична робота партійно-радянських осередків, акцентує С. Гула, органи ДПУ "ефективно" впорядковували ситуацію.

Репресивні дії компартійно-радянського режиму щодо селянства на території Поділля та Південно-Східної Волині у другій половині 1920-х - першій половині 1930-х рр. характеризуються в монографії А. Матвеева й І. Рибак<sup>8</sup> [2011]. Зокрема, автори виокремили три хвилі позасудового розкуркулення: грудень 1929 - квітень 1930 рр.; літо 1930 - 1932 рр.; осінь 1933 - 1934 рр. Під час першої хвилі, як відзначають історики, селян депортували у віддалені північні райони СРСР, під час другої, найбільш масової та ретельно підготовленої, - на Урал, третя ж хвиля мала вибірково-адресний характер, а депортованих селян використовували на найбільш важких роботах, насамперед на будівництві Біломорканалу. Окрім цього, А. Матвеев й І. Рибак обстоюють думку, що позасудове розкуркулення здійснювалося винятково з метою залякування та розколу селянства.

У низці досліджень розкриваються особливості репресій проти селян північно-східного регіону України. Зокрема, І. Чикало [2013], спираючись на архівно-кримінальні справи, характеризує репресивні кампанії для боротьби зі "шкідництвом" у сільському господарстві на Чернігівщині на початку 1930-х рр., які, на її погляд, були детерміновані кризовими явищами в економіці. Т. Демченко [2017: 31-44] простежує складові державного терору проти селянства регіону під час колективізації, а О. Лисенко [2013] визначає роль сільських ак-

тивістів у репресіях проти селян регіону в 1937-1938 рр. й акцентує, що під час великого терору сільські активісти фактично відігравали роль добровільних помічників органів держбезпеки.

Л. Лехан [2002; 2011], вивчаючи зміни, що відбулися в селянському середовищі в 1928-1933 рр., на матеріалах Лівобережної України<sup>9</sup>, характеризує репресії проти селянства Харківщини, Полтавщини та окремих районів Сумщини, акцентуючи, що репресивна політика спочатку була спрямована проти заможних верств, а потім проти селянства взагалі. Окрім цього, дослідниця відзначає, що звичайними елементами суспільного процесу ставали судові репресії, загроза застосування зброї в разі непокорі з боку селян, а свого піку боротьба із селянством досягла під час Голодомору 1932-1933 рр., коли компартійно-радянська влада, проводячи примусові хлібозаготівлі, удавалась до відкритого ігнорування будь-яких форм законності [16].

Ю. Борщенко [Реабілітовані історією, 2009: 90-111], О. Ластовка [Реабілітовані історією, 2009: 113-115], Г. Капустян [2010] та К. Лобач [2016] дослідили репресивну політику щодо селян Полтавщини. Так, Ю. Борщенко розглядає причини, специфіку, масштаби та наслідки репресій під час "великого перелому", О. Ластовка - специфіку репресій у 1934-1941 рр., Г. Капустян - особливості репресій на мікрорівні, а К. Лобач досліджує склад засуджених за категоріями: зміст, характер складу злочину, соціально-майновий стан, вид репресій. При цьому автор доводить, що міра покарання напряму залежала від соціального стану обвинуваченого.

Окремі розвідки вітчизняні науковці присвятили репресіям проти селян Харківщини. Так, механізм репресій під час хлібозаготівель 1928/1929 рр. та Голодомору висвітлює Є. Яценко [1997; 1998], а причини, методи, обсяги судових переслідувань селянства регіону в 1927-1932 рр., соціально-майновий стан засуджених і вид репресій - автор цієї статті [Довбня, 2008].

Причини, форми та наслідки репресій проти селян Сумщини наприкінці 1920-х - на початку 1930-х рр. через призму Голодомору 1932-1933 рр. характеризуються у статті В. Власенка [2008: 29-70].

У деяких публікаціях ідеться про репресивну політику радянської держави щодо селян Донбасу. Так, автор цієї статті разом із Л. Лихачовою, досліджуючи позасудове розкуркулення та депортації селян на матеріалі Донеччини на початковому етапі колективізації, акцентують, що за допомогою каральних заходів держави не тільки безконтрольно розпоряджалася майном селян, а й ними самими, перетворюючи на безкоштовний трудовий ресурс [Довбня, Лихачева, 1997]. Є. Славич, здійснюючи історико-статистичне дослідження, висновує, що переважній більшості репресованих працівників сільського господарства Донеччини в 1929-1933 рр. інкримінували контрреволюційні злочини, найчастіше в обвинуваченнях фігурували формулювання "антирадянська пропаганда й агітація", рідше - "участь у контрреволюційних організаціях", "шкідництво", "тероризм", "диверсії" [Славич, 2013]. Окрім цього, вістря репресій було спрямовано на національну групу ук-

<sup>8</sup> Монографія є близькою за змістовним наповненням до їхньої ж монографії "Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині" (Кам'янець-Подільський, 2001), а також кваліфікаційної роботи А. Матвеева. Див.: Рибак І. В., Матвеев А. Ю. Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно-Східній Волині. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 140 с.; Матвеев А. Ю. Колективізація і розкуркулення селян Поділля та Південно-Східної Волині (друга половина 20-х - середина 30-х років ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2009. 248 с.

<sup>9</sup> Географічні рамки кваліфікаційної роботи та статті, написаної на її основі, базуються на трактуванні терміна "Лівобережжя" в статистичних джерелах 1920-х рр., зокрема "Україна. Статистичний щорічник" (Харків, 1928 р.), й окреслені межами Ізюмської, Кременчуцької, Куп'янської, Лубенської, Ніжинської, Полтавської, Прилуцької, Роменської, Сумської, Харківської округ, які після утворення областей увійдуть відповідно до складу Харківської (7 округ Лівобережжя) та Чернігівської (3 округи).

раїнців, по якій зафіксовані стабільно високі показники відносно інших національностей, хоча виокремлюються максимальні (1931 р.) і мінімальні (1933 р.) показники [Славич, 2014].

У науково-популярному нарисі С. Кульчицького висвітлюються репресивні методи хлібозаготівель, позасудове розкуркулення, депортації, терор голодом [Кульчицький, 2015].

Не оминули своєю увагою вітчизняні науковці й репресивної політики компартійно-радянського режиму проти селянства Кіровоградщини. Зокрема, Н. Бокій розглянула такі форми й види репресій проти селян наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр., як судові переслідування, позасудове розкуркулення, депортації, арешти [Бокій, 2003].

Окремі праці присвячені жертвам репресій. Так, О. Житков, Л. Равська, О. Трибуцька й Т. Чвань оприлюднили матеріали з архівно-слідчих справ репресованих селян на Кіровоградщині, які допомагають реконструювати механізм функціонування репресивної машини на селі в 1929-1937 рр. [Імена, повернуті із забуття..., 2008]. В історико-краєзнавчій розвідці І. Петренка не тільки висвітлюється позасудове розкуркулення та депортації селян окремих районів Кіровоградщини в лютому-березні 1930 р., але й містяться списки розкуркулених [Петренко, 2011].

Особливості застосування каральних заходів проти селянства Київщини під час суцільної колективізації стисло характеризуються у третій книзі науково-документального видання "Реабілітовані історією. Київська область" [2011: 34-45].

### Висновки

Отже, спираючись на науковий доробок за темою дослідження, можна зробити висновок, що за допомогою репресій компартійно-радянський режим вирішував економічні проблеми, придушував будь-які форми опору, моделював соціальні процеси на селі, а поєднання директив Центру, локальних ініціатив правоохоронних і місцевих органів влади визначали регіональні особливості застосування каральних заходів щодо селян. При цьому репресії були постійно діючим інструментом приборкання селянства.

Щодо аналізу науково-історичної літератури за темою запропонованої статті, то вітчизняні історики основну увагу приділили дослідженню причин, форм, наслідків репресивної політики щодо селян Півдня України, Поділля, Південно-Східної Волині, Придніпров'я, північно-східного регіону України, Донбасу, Кіровоградщини, Київщини під час хлібозаготівельних криз 1927/1928 рр., 1928/1929 рр., колективізації й Голодомору 1932-1933 рр. З'ясовано, що істориками в більшості регіонів України не розглянута специфіка та масштаби реалізації Оперативного наказу наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова за № 00447 "Про операцію з репресування колишніх куркулів, карних злочинців та інших антирадянських елементів" від 30 липня 1937 р.<sup>10</sup>. Окрім цього, бракує історико-статистичних праць із залученням документів із фондів Галузевого державного архіву СБУ та відомчих архівів управлінь СБУ в областях.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Архірейський Д. В. Діяльність воєнних нарад України в 1920-1924 роках (на матеріалах південних губерній): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпропетровськ, 2000. 216 с.
2. Бокій Н. М. До історії колективізації на Правобережній

Україні (сучасна Кіровоградщина). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2003. № 493. С. 56-63.

3. Бурмага В. П. Здійснення радянської продовольчої політики на Катеринославщині в 1919-1923 роках: військово-політичний аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпропетровськ, 2005. 207 с.

4. Власенко В. М. Голодомор 1932-1933 рр. на Сумщині (до 75-х роковин національної трагедії). *Сумський історико-архівний журнал*. 2008. № IV-V. С. 29-70.

5. Гула С. А. Органи ДПУ УСРР і партійно-радянські структури в здійсненні другого «воєнно-комуністичного штурму» на Поділлі (1928-1930 рр.). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. 2017. Вип. 25. С. 197-203.

6. Демченко Т. П. Великий терор на Чернігівщині (20-30-ті роки ХХ століття). Чернігів: ПАТ «ПВК "Десна"», 2017. 100 с.

7. Довбня О. А. Судові переслідування селянства Харківщини у 1927-1932 рр. *Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Серія: Історія та географія*. 2008. Вип. 31. С. 125-128.

8. Довбня О. А., Лихачева Л. Б. Трудове переселення крест'ян України в період колективізації (на прикладі Донецької області). *VIII Всеукраїнська наук. конф. "Історичне краєзнавство і культура" (Наукові доповіді та повідомлення)*. Київ-Харків: Рідний край, 1997. Ч. II. С. 103-106.

9. Зеркаль М. М. Голодомор 1932-1933 рр. на Миколаївщині в формі репресій: долі людей очима істориків, мовою кримінальних справ. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Історія. 2016. № 270. Т. 282. С. 50-57.

10. Іваненко В. В., Романець Н. Р. Дніпропетровщина і «великий перелом» на селі кінця 1920 - початку 30-х років. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2009. 252 с.

11. Імена, повернуті із забуття. За матеріалами судових справ репресованих селян 1929-1950-х років, що зберігаються у Державному архіві Кіровоградської області / Авт.-упорядн.: О. Житков, Л. Равська, О. Трибуцька, Т. Чвань. Кіровоград: ДАКО, 2008. 130 с.

12. Капустян Г. Т. Історія політичних репресій у полтавському селі Заруддя (кінець 1920-х - початок 1930-х рр.). *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 1. С. 81-89.

13. Котляр Ю. В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.): Монографія. Одеса: ТОВ Від, 2004. 354 с.

14. Кравченко П. М. Технології нищення українського села напередодні й на початку «великого перелому» на прикладі Поділля. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. 2016. Вип. 24. С. 203-210.

15. Кульчицький С. В. Колективізація сільського господарства на Донбасі: 1928-1938. Науково-популярний нарис. Київ: Ін-т історії України, 2015. 186 с.

16. Лехан Л. Б. Зміни чисельності, структури і становища селянства Лівобережної України в 1928-1933 роках: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2002. 233 с.

17. Лехан Л. Б. Політика радянсько-партійного керівництва на Криворіжжі у 1932-1933 рр. *Геноциди України в ХХ столітті. Україна під окупаційними режимами: історичні реалії та постколоніальний синдром: Матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Львів, 4-5 квітня 2014 р.)*. Львів: Добрий друк, 2015. С. 289-299.

18. Лехан Л. Б. Політика радянсько-партійного керівництва щодо ліквідації селян-одноосібників як самостійних господарів у 1929-1933 рр. (на прикладах Лівобережної України). *Історичний архів. Наукові студії*. 2011. Вип. 6. С. 31-35.

19. Лисенко О. Довідки сільських рад та правлінь кол-

<sup>10</sup> Так звана "куркульська операція".

госпів як підстава для арешту селян в умовах «Великого терору» 1937-1938 рр. (на матеріалах Чернігівської області). *Дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР: матеріали Всеукр. наук. конф. (Київ, 15 березня 2012 р.)* / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2013. С. 42-52.

20. Лобач К. В. «Хлібні» справи Полтавського кушнарського. *Історична пам'ять*. 2016. Вип. 34-35. С. 32-42.

21. Макачук С., Рихальський М. Колективізація сільськогосподарства на Миколаївщині та її наслідки. *Реабілітовані історією. Масові репресії на Миколаївщині 1920-1950-ті роки*. Київ; Миколаїв: б. в., 2004. С. 78-87.

22. Матвеев А. Ю., Рибак І. В. Здійснення насильницької політики розселення на Поділлі та Південно-Східній Волині (друга половина 20-х - перша половина 30-х рр. XX ст.). Кам'янець-Подільський: Сисин О. В., 2011. 196 с.

23. Мельник О. Сільське Криворіжжя в 1928-1932 рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2008. Вип. 18. С. 300-308.

24. Міста і села Дніпропетровщини у вирі політичних репресій: зб. статей: у 5-ти т. Дніпропетровськ: Монолит, 2015. Т. 3 / Укл. Н. Р. Романець. 228 с.

25. Петренко В. І. Більшовицька влада та українське селянство у 20-х - 30-х рр. XX ст.: причини, технології, наслідки Голодомору-Геноциду (за матеріалами Поділля). Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. 320 с.

26. Петренко В. І., Марценюк Н. М. Методи хлібозаготівель 1928 р. в Україні у контексті репресивної політики більшовиків. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. 2016. Вип. 24. С. 76-82.

27. Петренко І. Д. Розкуркулення та інші суспільно-політичні процеси на Олександрівщині в 30-х роках XX ст. Документи свідчать. Кіровоград: ЦУВ, 2011. 280 с.

28. Реабілітовані історією. Дніпропетровська область: у 2 кн. / Упоряд.: Є. І. Бородин [та ін.]. Дніпропетровськ: Монолит, 2008. Кн. 1. 880 с.

29. Реабілітовані історією. Київська область / Укл.: П. П. Бачинський, Т. Ф. Григор'єва, Л. М. Остроушко. Київ: Основа, 2011. Кн. 3. 984 с.

30. Реабілітовані історією. Миколаївська область / Відп. ред. С. С. Макачук. Київ-Миколаїв: Світогляд, 2008. Кн. 4. 654 с.

31. Реабілітовані історією. Одеська область / Упоряд. Л. - В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛИСКЕ», 2010. Кн. 1. 800 с.

32. Реабілітовані історією. Полтавська область / Упоряд. О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт. Київ-Полтава: АСМІ, 2009. Кн. 1. 432 с.

33. Романець Н. Р. Більшовицький терор проти селянства Придніпров'я (1920-1930-ті рр.). Дніпропетровськ: [б. в.], 2015. 228 с.

34. Романець Н. Р. Селянство і Радянська влада у 1928-1933 роках: проблема взаємовідносин (на матеріалах Дніпропетровської області): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Дніпропетровськ, 1995. 182 с.

35. Саричев В. І. Селянство і Радянська влада в 1925-1929 роках: проблема взаємовідносин (за матеріалами Півдня України): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Дніпропетровськ, 2000. 17 с.

36. Славич Є. В. Динаміка національного складу репресованих працівників сільського господарства Донецької області в 1929-1933 рр. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса*. 2014. Т. 1, № 6. С. 97-101.

37. Славич Є. В. Репресії щодо працівників сільського господарства Донеччини в 1929-1933 рр.: масштаби, динаміка, характер обвинувачень. *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 4. С. 144-153.

38. Терещенко Р. К., Іваненко В. В., Прокопенко Л. Л. Минуле з гірким присмаком: Репресії в історичній ретроспективі радянського суспільства. Дніпропетровськ: Монолит, 2002. 240 с.

39. Трагічне минуле: документи свідчать. Збірник документів: у 5-ти т. Дніпро: Монолит, 2018. Т. 1 / Уклад.: Н. Р. Романець. 240 с.

40. Тригуб П. М. Проведення колективізації на Півдні України: нові факти і підходи. *Наукові праці: науково-методичний журнал МФ НаУКМА: Історичні науки*. 2002. Вип. 2. С. 126-135.

41. Чикало І. Боротьба із «шкідництвом» у сільському господарстві Чернігівської області на початку 1930-х рр. *Дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР: матеріали Всеукр. наук. конф. (Київ, 15 березня 2012 р.)* / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2013. С. 79-90.

42. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-50-ті роки XX століття. Київ: Тетра, 2000. 534 с.

43. Шитюк М. М., Акунін О. С. Південноукраїнське селянство (кінець 20-х - перша половина 40-х років XX століття). Миколаїв: [б. в.], 2010. 284 с.

44. Шитюк М. М., Бахтін А. М. Південна Україна: колективізація і голод (1929-1933 роки). Миколаїв: Аскел, 2007. 512 с.

45. Яценко Є. Ю. Голодомор на Харківщині 1932-1933 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 1998. 307 с.

46. Яценко Є. Ю. Застосування надзвичайних заходів по вилученню хліба на Харківщині у 1928-1929 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 1997. С. 170-173.

**Dovbnia Olha,**

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor*

### **MODERN DOMESTIC HISTORIOGRAPHY OF THE REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET STATE REGARDING THE PEASANTRY OF THE UKRAINIAN SSR, 1921-1939: THE REGIONAL ASPECT**

The policy of the Bolsheviks in relation to the peasantry of the Krai is an actual direction of research of modern domestic repressology. In the article the current state of Ukrainian historiography reflection of the regional aspect of the Communist totalitarian regime's repressive policy regarding the peasantry of the Ukrainian SSR in 1921-1939 years is analyzed. It is established that the researchers paid the greatest attention to clarification of the causes, forms, consequences of the use of punitive measures of the Communist-Soviet power against peasants of the South Ukraine, Dnieper, Podolia, South-Eastern Volhynia, Donbas, North-Eastern region of Ukraine, Kirovohrad, Kyiv regions during the grain procurement crisis of 1927/1928, 1928/1929, the forced continuous collectivization and the Holodomor of 1932-1933. Moreover, due to research it is established, that the implementation of the "kulak operation" of 1937-1938 years in the majority of regions are unexplored. Research of modern Ukrainian historians,

who specialize in this issue, shows that the political repression against the peasantry of the Ukrainian SSR in 1921-1939 focused on solving economic problems, suppressing all forms of resistance, and modeling social processes and regional peculiarities of repressive politics depended on combinations of the directives of the center, initiatives of the local authorities and the public security authorities. The repression was not limited to a specific group of the richest peasantry but was directed against the peasantry opposing a forced collectivization.

The author of the article is the author of the letter of appreciation of the specifics of the implementation of the Operative Punishment of the People's Commissar of Internal Affairs of the Social Security Service of the USSR, M. Ezhova, No. 00447, "On the operation of reprimanding the number of kurkulists, carries of evil and the anti-Radar elements" dated 30 June 1937.

**Key words:** Communist-Soviet regime; Communist-Soviet power; grain procurements; collectivization; prosecution; nonjuridical ruining of kulaks' farms; deportation; "black boards" mode.

#### REFERENCES

1. Arkhireiskiy, D. V., 2000. Activity of the military conferences in 1920-1924 (on materials of South provinces). *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk, 216 p. (ukr).
2. Bokii, N. M., 2003. The history of the collectivization in the Right-Bank Ukraine (modern Kirovograd region). *Visnyk of Lviv Polytechnic National University*, 493, pp. 56-63 (ukr).
3. Burmaha, V. P., 2005. Realization of the Soviet food policy on Ekaterinoslav in 1919-1923: military-political aspect. *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk, 207 p. (ukr).
4. Vlasenko, V. M., 2008. Holodomor of 1932-1933 in Sumy Area (to the 75th Anniversary of National Tragedy). *Sumy historical archival journal*, IV-V, pp. 29-70 (ukr).
5. Hula, S. A., 2017. The SPM Authorities of UkrSSR and Soviet Party Structures in the Implementation of the Second «Military-Communist Assault» in Podillya (1928-1930). *Scientific notes [Vinnitsa State Pedagogical University Kotsiubynskiy]. Series: History*, 25, pp. 197-203 (ukr).
6. Demchenko, T. P., 2017. Great Terror in Chernihiv Region. Chernihiv, 100 p. (ukr).
7. Dovbnia, O. A., 2008. The prosecution of the peasantry of Kharkiv region in the years 1927-1932. *Collected Works [Kharkiv National Pedagogical University G. S. Skovoroda]. Series: «History and Geography»*, 31, pp. 125-128 (ukr).
8. Dovbnia, O. A. & Lykhacheva, L. B., 1997. Labor migration of the peasantry of Ukraine during the period of collectivization (on the example of Donetsk region). *Materials of the VIII All-Ukrainian Scientific Conference «Local history and culture»*. Kyiv-Kharkiv: Ridnyi kraj. Part II, pp. 103-106 (rus).
9. Zerkal, M. M., 2016. Policy of total annihilation of Ukrainians 1932-1933 in Nikolaev in the form of repression: the fate of people historians eyes, tongue criminal cases. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. P. Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Seriya: Istorii, 270 (282), pp. 50-57 (ukr).
10. Ivanenko, V. V. & Romanets, N. R., 2009. *Dnipropetrovsk region and Great Break in the village in the late 1920 - early 30's*. Dnipropetrovsk, 252 p. (ukr).
11. Zhytkov, O., Ravska, L., Trybutska, O. & Chvan, T. (comps.), 2008. *Imena, povneruti iz zabuttia. Za materialamy sudovykh sprav represovanykh selian 1929-1950-kh rokiv, shcho zberihaiutsia u Derzhavnomu arkhivi Kirovohradskoi oblasti*. Kirovohrad, 130 p. (ukr).
12. Kapustian, H. T., 2010. The history of the political repressions in Poltava village Zarudyya (at the end of the 1920's - early 1930's). *Black Sea Chronicle: Science journal*, 1, pp. 81-89 (ukr).
13. Kotliar, Yu. V., 2004. *Farmers of the South Ukraine: the period of new economic politics, 1921-1929*. Odesa, 354 p. (ukr).
14. Kravchenko, P. M., 2016. Technology of the destruction of the Ukrainian village on the eve and at the beginning of the «Big Break» on the example of Podillya. *Scientific notes [Vinnitsa State Pedagogical University Kotsiubynskiy]. Series: History*, 24, pp. 203-210 (ukr).
15. Kulchytskyi, S. V., 2015. *Collectivization of agriculture in Donbas: 1928-1938. The popular science essay*. Kyiv, 186 p. (ukr).
16. Lekhan, L. B., 2002. Changing of quantity, structure and status of Left-bank Ukrainian peasantry in 1928-1933. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 233 p. (ukr).
17. Lekhan, L. B., 2015. The policy of the Soviet-party leadership in Kryvorizhzhya in the years 1932-1933. *Materials of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference: Genocides in Ukraine in the twentieth century. Occupation regimes in Ukraine: historical realities and postcolonial syndrome. Held 4-5 April 2014*. Lviv, pp. 289-299 (ukr).
18. Lekhan, L. B., 2011. The policy of Soviet-party leadership about liquidation of individual peasants, like independent owners in 1929-1933 (on examples of left-bank Ukraine). *Historical Archives: Science studio*, 6, pp. 31-35 (ukr).
19. Lysenko, O., 2013. Help village councils and collective controls as a basis for the arrest of the peasants in the «Great terror» 1937-1938 years (on materials of Chernihiv region). *Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference: Research reflections and interpretations. 75th Anniversary of the Great Terror in the USSR. Held 15 March 2012 at Institute of History of Ukraine*. Kyiv, pp. 42-52 (ukr).
20. Lobach, K. V., 2016. «Grain harvest cases» in Poltava city neighborhood court. *Historical memory. Scientific collection*, 34-35, pp. 32-42 (ukr).
21. Makarchuk, S. & Rykhalskiy, M., 2004. Collectivization of agriculture in Mykolaiv region and its consequences. *In Masovi represii na Mykolaivshchyni 1920-1950-ti roky*. Kyiv-Mykolaiv, pp. 78-87 (ukr).
22. Matvieiev, A. Yu. & Rybak, I. V., 2011. *Implementation of a violent policy of ruining of the peasant farms in Podillya and South-Eastern Volhynia (the second half of the 20's - the first half of the 30's of the twentieth century)*. Kamianets-Podilskiy, 196 p. (ukr).
23. Romanets, N. R. (comp.), 2015. *Cities and villages of Dnipropetrovsk region in in the vortex of political repression: a collection of articles*. Vol. 1-3. Dnipropetrovsk, Vol. 3, 228 p. (ukr).
24. Melnyk, O., 2008. Rural Kryvorizhzhya in years 1928-1932. *Issues of History of Ukraine: Facts, Opinions, Search*, 18, pp. 300-308 (ukr).

25. Petrenko, V. I., 2008. *The bilshoviks power and Ukrainian peasantry in 1920 - the first half of 1930: causes, technologies, demographical results of the famine-genocide (based on materials of Podillya)*. Vinnytsia: DP «DKF», 320 p. (ukr).
26. Petrenko, V. I. & Martseniuk, N. M., 2016. Methods of grain purchases in 1928 in Ukraine in context of repressive Bolshevik policy. *Scientific notes [Vinnitsa State Pedagogical University Kotsiubynskyi]. Series: History*, 24, pp. 76-82 (ukr).
27. Petrenko, I. D., 2011. *Dispossession of kulaks and other socio-political processes in Oleksandrivsk region in the 30's of the twentieth century. The documents testify*. Kirovohrad, 280 p. (ukr).
28. Borodin, YE. I. (ed.), 2008. *Rehabilitated history. Dnipropetrovsk region*. Dnipropetrovsk, Book 1, 880 p. (ukr).
29. Bachynskyi, P. P., Hryhorieva, T. F. & Ostroushko, L. M., 2011. *Rehabilitated history. Kyiv region*. Kyiv, Book 3, 984 p. (ukr).
30. Makarchuk, S. S. (ed.), 2008. *Rehabilitated history. Mykolaiv region*. Kyiv-Mykolaiv, Book 4, 654 p. (ukr).
31. Kovalchuk, L. V. & Petrovskiy, E. P. (eds.), 2010. *Rehabilitated history. Odessa region*. Odessa, Book 1, 800 p. (ukr).
32. Bilousko, O. A. & Pustovit, T. P. (eds.), 2009. *Rehabilitated history. Poltava region*. Kyiv-Poltava, Book 1, 432 p. (ukr).
33. Romanets, N. R., 2015. *Bolshevik Terror against the peasantry of Dnieper region*. Dnipropetrovsk, 228 p. (ukr).
34. Romanets, N. R., 1995. Peasantry and the Soviet authorities in 1928-1933 years: the problem of the relationship (based on Dnieper region). *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk, 182 p. (ukr).
35. Sarychev, V. I., 2000. Peasantry and the Soviet government in 1925-1929 years: the problem of the relationship (based on the South Ukraine). *Extended abstract of Candidate's thesis*. Donetsk, 17 p. (ukr).
36. Slavych, Ye. V., 2014. Dynamics of the national composition of the repressed agricultural workers of Donetsk region in the years 1929-1933. *Bulletin of Student Scientific Society of Vasyl' Stus DonNU*, Vol. 1, 6, pp. 97-101 (ukr).
37. Slavych, Ye. V., 2013. Repression against agricultural workers of Donetsk region in 1929-1933. *Historical and political researches*, 4, pp. 144-153 (ukr).
38. Tereshhenko, R. K., Ivanenko, V. V. & Prokopenko, L. L., 2002. *The past with a bitter taste: Repressions in the historical retrospective of Soviet society*. Dnipropetrovsk, 240 p. (ukr).
39. Romanets, N. R. (comp.), 2018. *Tragic past: documents testify. A collection of papers* (Vol. 1-5). Dnipro, Vol. 1, 240 p. (ukr).
40. Tryhub, P. M., 2002. Conducting «Collectivization» in the South of Ukraine: new facts and approaches. *Naukovi pratsi: naukovometodychnyi zhurnal MF NaUKMA: Istorychni nauky*, 2, pp. 126-135 (ukr).
41. Chykalov, I., 2013. The fight against «sabotage» in agriculture Chernihiv region in the early 1930's. *Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference: Research reflections and interpretations. 75th Anniversary of the Great Terror in the USSR. Held 15 March 2012 at Institute of History of Ukraine*. Kyiv, pp. 79-90 (ukr).
42. Shytiuk, M. M., 2000. *Mass Repressions in the South of the UkrSSR in 20-s - the beginning of 50-s*. Kyiv, 534 p. (ukr).
43. Shytiuk, M. M. & Bakhtin, A. M., 2007. *South Ukraine, collectivization and famine of 1929-1933*. Mykolaiv, 512 p. (ukr).
44. Shytiuk, M. M. & Akunin, O. S., 2010. *Southern farmers (late 20th - first half of the 40s of the twentieth century)*. Mykolaiv, 284 p. (ukr).
45. Yatsenko, Ye. Yu., 1998. 1932-1933 Kharkov region famine. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 307 p. (ukr).
46. Yatsenko, Ye. Yu., 1997. Use of extraordinary measures on the seizure of bread in Kharkiv region in 1928-1929. *Actual problems of home and world history: collection of young scientists articles [V. N. Karazin Kharkiv National University]*, 1, 170-173 (ukr).

---

© Довбня Ольга

Надійшла до редакції 22.07.2018